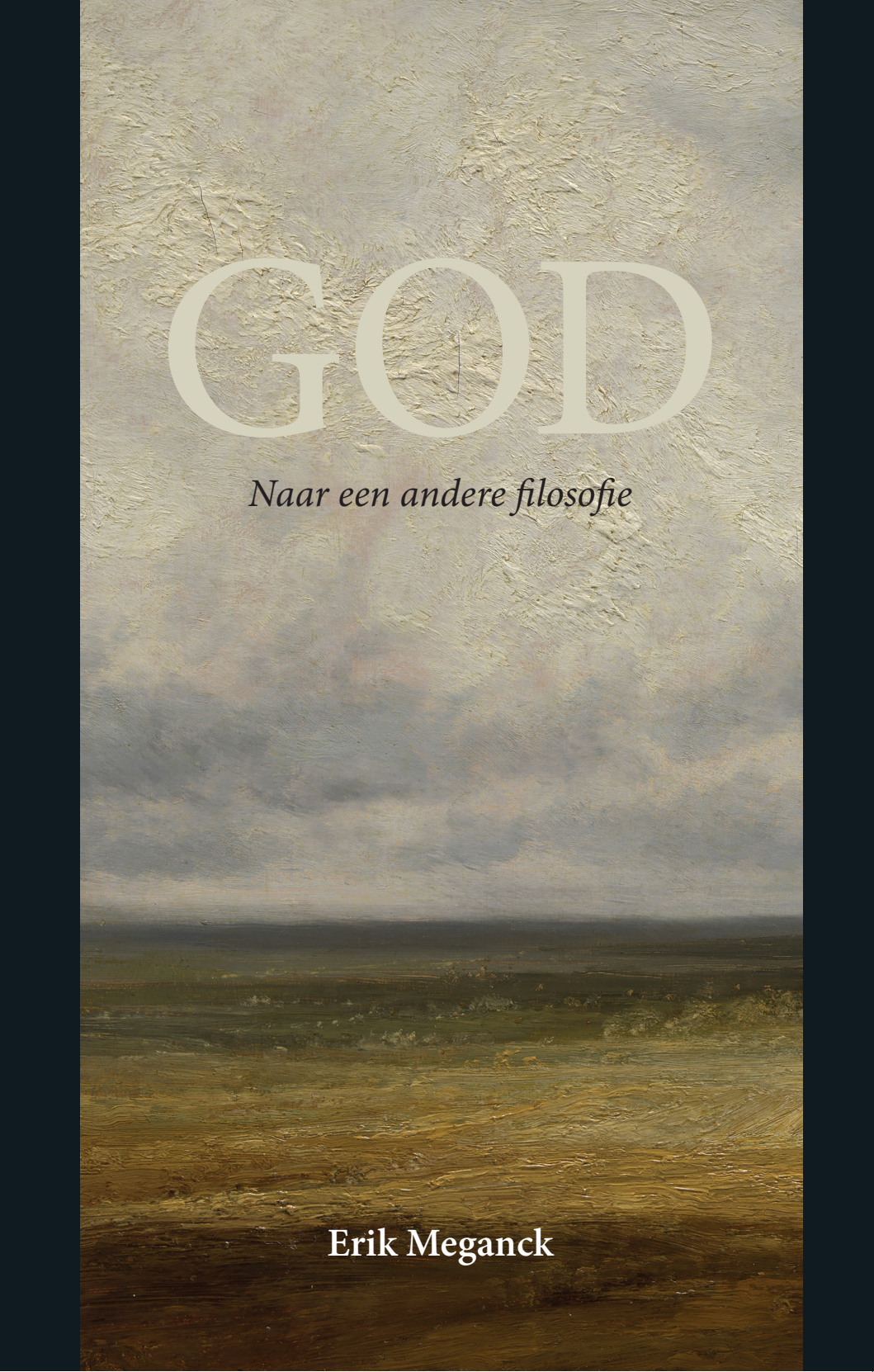

GOD

Naar een andere filosofie

Erik Meganck

God

GOD

Naar een andere filosofie

Erik Meganck

KokBoekencentrum Uitgevers – Utrecht

De pogingen om voor de christelijke leer een nieuwe taal
te scheppen, zullen beslist nog lange tijd duren,
en het staat niet vast hoe succesvol ze zullen zijn.
Leszek Kolakowski (1987)

Deze studie denkt tegemoet te komen aan een heersende nood.

Mijn vorige boek, *Religieus atheïsme*, was na twee maanden al aan een herdruk toe en kreeg nadien in Vlaanderen nog eens de 'Prijs van het Spirituele Boek'. Dat is niet mijn verdienste; dat ligt aan de belangstelling voor het onderwerp. Vandaar dus voorliggende studie.

In dat vorige boek toonde ik aan dat het thema God de moderne filosofie niet onverschillig liet en dat haar grote denkers ook nooit ertoe kwamen het bestaan van God glashard te ontkennen. Dat betekent op zijn beurt dat het moderne atheïsme meestal in zijn karikaturale, 'platte' vorm wordt voorgesteld en verspreid, ontdaan van elke filosofische, laat staan theologische, diepgang en nuance.

Er is echter iets veel boeienders aan de hand. Die grote denkers hebben immers hun pijlen niet op God verschoten, maar wel op de manier van denken die 'metafysica' wordt genoemd. Dit schept een systeem waarbij een absoluut beginsel de hele betekenis van elk zijnde voor altijd ten volle vastlegt. Als dit model eenmaal 'gedeconstrueerd' is, komt God op een andere manier ter sprake.

Het is deze 'andere' manier die door laat- of postmoderne filosofen en theologen wordt bestudeerd. Het is deze andere manier die God als 'anders' laat verschijnen. Dat vraagt dan wel op zijn beurt om weer 'andere' woorden en beelden. Dit boek maakt op z'n minst aannemelijk hoe versteende begrippen als 'almacht', *Causa Sui* en 'Schepper' weer kunnen werken, in beweging worden gebracht – betekenen is een werkwoord – door 'andere' beelden als bijvoorbeeld de hysterische artieste.

Mijn dank gaat uit naar Joeri Schrijvers, Thor Geunens en Nikolaas Deketelaere die het manuscript hebben doorgeploegd en becommentarieerd; aan alle reviewers van de publicaties waarin deze studie werd voorbereid; verder naar mijn vriend Fritz voor jarenlange diepgang én een schitterende cover; ten slotte naar mijn oom Marc Meganck die mijn denken heeft gevoed en het nu ziet lopen waarheen hij het toch niet helemaal vertrouwt.

Ik draag dit boek op aan Ezra, Alizée, Leonie
en een piepklein wonder dat nog onderweg is

Inhoud

0	Insprong met zekere binnenvoering	9
0.1	Waarom eigenlijk? Hoe dan?	12
0.2	En wat dan, in godsnaam?	22
	<i>Filosofie sloot de wereld af</i>	24
	<i>Filosofie breekt de wereld weer open</i>	26
	<i>Filosofie blijft staan bij de opening</i>	29
	<i>Filosofie vindt daar de Naam (van) God</i>	33
	<i>Open besluit</i>	37
0.3	Preligieus DNA	38
1	Thema's	47
1.1	Begrip en onzin	51
1.2	Terugkeer van de religie	56
1.3	Geloof en rede	65
1.4	Godsdienstfilosofisch, dan	68
1.5	Filosofie als religieus atheïsme	70
1.6	Metafysicakritiek: aanzet	78
	<i>Externe en interne referentie</i>	81
	<i>Stijl, register, kader</i>	85
	<i>Gave</i>	96
	<i>Hermeneutische (af)grond</i>	103
	<i>Spel</i>	109
1.7	Religieus denken	115
1.8	Metafysicakritiek – vervolg: (hyperreligieuze) theïsmen	117
1.9	God en wereld	129
1.10	'Opening' en 'meaning'	137

2	Wankele moderniteit	143
2.1	Eerste scheur	146
2.2	Tweede scheur	155
2.3	Derde scheur	165
3	Trajecten	173
3.1	Van hyperreligieus theïsme naar religieus atheïsme. Over het 'andere' van de wereld	178
3.2	Van <i>adaequatio Dei et intellectus</i> naar theopoëzie. Over filosofie als liefde	194
3.3	Van voltooiing naar verlossing. Over drie echo's van deconstructie	209
	<i>Desecularisatie</i>	213
	<i>Desacralisatie</i>	219
	<i>Dekardinalisatie</i>	227
3.4	Van <i>Causa Sui</i> naar hysterische artieste. Over transcendentie en geluk	233
4	Hoe nu? En verder?	251
5	Lijsten	255
5.1	Alfabetische lijst van vermeldenswaardige termen, kort en klaar uitgelegd	255
5.2	Alfabetische lijst van vermeldenswaardige personen	268
5.3	Alfabetische lijst van vermeldenswaardige teksten	271
	Noten	277

O Insprong met zekere binnenvoering

Hoe presenteer ik nu het beste een tekst, een gedachtegang? Vooreerst is dat laatste woord misschien taalkundig correct, maar filosofisch vooringenomen. Gaat het in de denkgang dan om slechts één gedachte? Natuurlijk, Heidegger zei wel dat de grote denkers slechts één grote gedachte voortbrachten, maar hier is geen grote denker aan het woord en het gaat allerm minst om een grote gedachte. Deleuze vergeleek de denkgang met een rizoom, een wortelstok die ondergronds woekert en aan de oppervlakte doorgaat voor een klare, zelfvoldane plant. Dat beeld geeft heel goed het 'zoekende' en 'tastende' van het wijsgerige vragen weer, waarbij soms eens een voorlopig antwoord opschiet dat verwelkt vanaf het moment dat het verschijnt. Zoals iedereen al wel heeft vernomen, houdt degelijke filosofie zich bezig met een vragen, zelfs met het bevragen van vragen. Want wanneer stelt iemand een interessante vraag, namelijk een die niet reeds het antwoord veronderstelt? Een échte vraag, die de zaak van het denken, namelijk de wereld, weer openlaat?

Natuurlijk, er zijn degenen die niet willen dat de wereld openstaat. Dat is dan het analytische kamp. Dat denkt de filosofie te moeten sluiten rondom de wereld, als een goed zittend pak. Bij voorkeur houdt dat ook nog eens wind en regen, het waaien en stromen van de geest, buiten. Voor anderen zit zo'n pak al snel te nauw en die gooien de boel graag open. Dan wordt de binnenvoering zichtbaar, bezweet en lichaamswarm, doorgaans eerder opnemend dan afstotend. Tot zover het 'klaar, helder

en welonderscheiden'. Hier wordt niets naar buiten gegooid en opgekuist; wat zich aandient, mag mee. Men hoeft geen psychoanalyticus te zijn om te beseffen dat denken zich grotendeels onderhuids afspeelt en dat de klare, heldere en welonderscheiden gefraseerde versie slechts het steriele oppervlak aan de buitenkant uitmaakt.

Hier hebben we te maken met polyesterfilosofie. Dat ademt niet en laat helemaal niets door. Alles glijdt eraf als water van een eend, zoals dat heet. Een schrijver heeft een Idee en geeft dat totaal en onaangedaan door aan de lezer. Dat de schriftuur evenwel een zekere koppigheid en weerbarstigheid vertoont, wordt weggehoond. Stof (schrijven, spreken enzovoort) kan geen geest (betekenis) produceren. Logica is glashelder en klaar als pompwater. En Heidegger, zo zei mij ooit een collega, is als erwtensoep: niemand kan de bodem zien. Gelukkig, denk ik dan, want als ik de bodem zie, is mijn soep op. En ik verkies nog altijd erwtensoep boven pompwater. Ik laat het denken liever waaïen en stromen, ook in de marges waar de logica het niet meer bijeenhoudt.

Daarom hebben sommige lezers én schrijvers een hekel aan inleidingen. Die gedragen zich namelijk al te dikwijls als hygiënische voorschriften: 'U moet dit zus of zo lezen, anders loopt het fout en worden zaken gelezen die de auteur níét heeft bedoeld.' Nou en? Die schrijvers gooien hun lezers liever direct de tekst zelf in. Zo'n gulzige insprong biedt uiteraard het voordeel van de onvooringenomenheid en laat de tekst helemaal voor zichzelf spreken. Maar wat is dat, de tekst 'zelf'? Betekenenissen komen immers op en verdwijnen weer, als draden in een weefsel. Vandaar dat tekst, als in textuur, een werkwoord is. Een tekst wérkt en geeft zichzelf nooit volledig en definitief bloot in een 'Theorie van Alles', net zoals die ook nooit alle betekenis opslokt als in het *Zwarte Vierkant* (1915) van Kazimir Malevich. Daar wordt namelijk het betekenisloze betekend.

Dus wat doen we ermee, binnenvoering of insprong? Zolang het maar geen 'inleiding' is, verzucht de auteur. De uitgever

lacht minzaam en zet alle redactionele diplomatie in om voorliggend manuscript op z'n minst leesbaar en verstaanbaar aan de m/v/x te kunnen brengen. Dus ja, een insprong, maar dan wel mét binnenvoering. Het wordt uiteindelijk een draad die behoedzaam wordt losgepeuterd uit de huidige godsdienstfilosofische knoop en doorgetrokken naar een nog onvermoed godsdenken. En dan nu: het lappendenken!

Dit boek bevat, ik ben me daarvan bewust, herhalingen. Het gaat immers niet om een opgebouwde argumentatie, maar eerder om een kronkelend parcours, een 'rizoom'. Het gaat dan eigenlijk niet zozeer om herhalingen, maar eerder om kruisingen. Dat is het onvermijdelijke gevolg van een zoeken dat telkens weer 'de draad moet opnemen'. Maar die kruisingen brengen natuurlijk kruisverwijzingen met zich mee. Die heb ik uiteindelijk achterwege moeten laten omdat elke bladzijde ging wemelen van de (zie p. X). Weg ermee. Ik reken erop dat de lezer alles terugvindt met behulp van de lijsten achterin.

Woorden die geregeld terugkomen en toch wat extra uitleg vragen, worden opgenomen in een eerste lijst. Een tweede lijst bevat de namen die zonder voornaam worden vermeld in de tekst. Dat blijken verdorie bijna allemaal namen van witte mannen te zijn. Daar kan ik niets aan doen, dat is de schuld van de metafysica zelf. Een derde lijst bevat de bibliografische referenties van de boeken en artikels die in het boek ter sprake komen. Termen, auteurs of boeken die mijns inziens en binnen het opzet van dit boek te mijden zijn, vinden uiteraard hun weg niet naar die lijsten. Zelfs hun uitgevers blijven onvermeld.

Ten slotte. Mijn denkpad slingert door de christelijke traditie om de eenvoudige reden dat ik hiermee vertrouwd ben en mij helemaal thuis voel in die traditie. Ik heb die traditie bestudeerd in die mate dat ik mij, hoewel filosoof, toch als dusdanig een belijder van het christendom, in zekere zin gelovige, kan noemen.

Uiteraard zou ik het uitermate boeiend en leerzaam vinden om te vernemen hoe andere tradities deze filosofische verkenning opnemen.

0.1 Waarom eigenlijk? Hoe dan?

Dit boek gaat ervan uit dat de hedendaagse godsdienstfilosofie om een nieuwe aanvang vraagt. Tot nog toe geeft ze de indruk thema's van de theologie over te nemen en die vanaf een zekere afstand te bevragen. Het lijkt me daarom vruchtbaarder om samen met een zekere theologie in de vraag van deze filosofie zelf te gaan staan om zo haar grondvragen te 'her-stellen', ze te helen door ze opnieuw te stellen. Ik stel voor om de gebaande paden van de godsdienstfilosofie, al was het maar even, te verlaten. Ik stel enkele pertinente vragen, verken dus andere paden die niet al bij voorbaat in dienst van de theologie staan, maar waarvan deze wel degelijk de vruchten kan plukken. Omdat filosofie en theologie in mijn optiek – en niet die van de standaardmoderniteit, als zoiets al bestaat – nu eenmaal in elkaars verlengde liggen, elkaar overlappen, bevruchten en besmetten, kunnen we, zonder daarvan uit te gaan, vermoeden dat die vruchtbaarheid zich manifesteert.

Ik maak geen disciplinair, discursief of territoriaal onderscheid tussen filosofie en theologie. Als theologie betekent: spreken, nadenken, inzichten verzamelen (-logie) over God (theo-), dan móét elke filosofie, élk serieus denken theologisch zijn, punt. Filosofie en theologie, traditioneel het 'weten' en het 'geloven', zijn allebei vormen van denken die geleidelijk overgaan in elkaar. Een beroemde tekst van Derrida draagt de titel 'Foi et savoir', in vertaling opgenomen in de bundel *God en de godsdienst*. Deze niet al te vlot leesbare tekst handelt precies over de wezenlijke onontwarbaarheid van beide vormen van denken. En dat denken rust in, drijft op, wordt gevoed door een geloven, een overtuigd zijn, een als waarachtig en waardevol erkennen zonder dat die waarheid en waarde kunnen worden bewezen.

Openbaring betekent in de filosofie niet hetzelfde als in de theologie, maar ook weer niet het tegenovergestelde, of in het ene alles en in het andere niets. Het gaat mij dus al zeker niet om wetenschappelijke disciplines, al dan niet academisch canonic. Het gaat om wat zich in Heideggers Niets beweegt, daar waar de wetenschappen het spoor bijster raken en de wegen van de wereld overgaan in *Holzwege*, de onbegane paden van het zoekend zoeken en vragend vragen – dat wil zeggen: het zoeken en vragen die zelf niet reeds het gezochte en bevraagde in zich sluiten. Het betreft een denken dat het hoogste zijnde loslaat, alsook de definitieve en volle waarheid omtrent de totale werkelijkheid. De wetenschap weet totaal niet wat een hoogste zijnde betekent; de moderne filosofie die de wetenschap moe(s)t legitimeren, hanteert het als een evidentie.¹ Zowel filosofie als theologie, althans in de hier geschetste configuratie, dragen de zorg voor het onzichtbare in de wereld. Hun tradities dragen een schat aan metaforen aan die ze nu kunnen delen. Die tradities zijn wat filosofie en theologie betreft nog onderscheiden van elkaar, verder zie ik vandaag geen principieel verschil. Volgens mij gaat het vandaag om een ander onderscheid, namelijk om een waar, zoekend, denkend denken naast, achter, boven, voorbij, rondom, door het correcte, methodische, rekenende denken – een onderscheid dat ik bij Heidegger vandaan haal. Beide vormen van denken berusten op een geloofsact: de eerste in het andere van de wereld (Derrida, Nancy); de tweede in het niets-dan-de-wereld.

De godsdienstfilosofie stuit momenteel op meerdere interne problemen. De analytische scholen zitten compleet vast. Het gaat dan in het beste geval inderdaad over theologie in een filosofisch jargon, zoals hierboven aangestipt. Maar dat produceert geen nieuwe filosofische inzichten en dient dus op die manier ook de theologie niet. In het slechtste geval gaat het om absurditeiten. Tim Bayne mocht het deeltje *Philosophy of Religion* in de reeks *A Very Short Introduction* verzorgen. Hij is hoogleraar ‘philosophy of mind’ aan de Monash University (Australië) die

God weer op het spoor komen

In dit boek daagt filosoof Erik Meganck de lezer uit God ernstig te nemen, ook al kunnen we die Naam niet helemaal begrijpen. Hij wil God bevrijden uit systemen die zijn Naam verstikken en ruimte creëren voor nieuwe en ongedachte metaforen die iets van Gods werking laten zien. Dat vraagt om een andere manier van denken dan de moderne. Meganck verkent zo de weg naar een andere filosofie – en theologie. Want deze uitdaging raakt niet alleen de academische wereld, maar ook de kerk.

Erik Meganck studeerde filosofie, theologie en psychologie. Zijn boek *Religieus atheïsme* werd bekroond met de Vlaamse ‘Prijs voor het Spirituele boek’ en is in het Engels vertaald. Hij doceerde aan verschillende universiteiten en middelbare scholen en is momenteel verbonden aan de Faculteit voor Vergelijkende Godsdienstwetenschappen en Humanistiek in Wilrijk.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4442 9 - NUR 730

9 789043 544429